

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն Ա Յ Ո Յ Ց

Այս անունն են կրել պատարագի և ժամերգութեան ընթացքում Աւետարանների ընթերցման կարգը նշող ուղեցոյցները :

Հ. Վ. Հացունին բազմիցս անդրադարձել է արարողութիւնների մէջ եղած աւետարանական ընթերցումների կարգի հարցին¹ : Նրա հետազոտութիւններից երևում է, որ այդ կարգն անփոփոխ չի եղել ժամանակի ընթացքում : Այսպէս՝ «Գիշերային ժամ»ի մասին խօսելիս նա նշում է, որ, բոտ 1284 թ. մի աղբիւրի, որը կոչւում է «Հարցնացոյց քովանդակ տարւոյն» (Վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարանի ձեռ. Հին № 677, էջ 297), քարոզների կարգը պահուած էր Աւետարանների հետ, իսկ Աւետարանները՝ ութ ձայների հետ. այդպէս է եղել գրութիւնը մինչև ԺՆ դարի վերջերը, իսկ այնուհետեւ, հետզհետէ, քարոզների հետ եղած այդ կապը ենթարկուել է փոփոխութիւնների, բայց անփոփոխ է մնացել Աւետարանների և ութ ձայների կապը² :

Ի հարկէ՝ եթէ աւետարանական ընթերցումները կապուած էին ժամասացութեան ընդհանուր համակարգի հետ, ապա և պարզ է, որ աւետարանացոյցն ըստ էութեան մի ինքնուրոյն համակարգ չէր կարող կազմել և պիտի չաղկապուած լիներ տօնացոյց կոչուած ցուցակների հետ : Տօնացոյցները թէ՛ տօների օրացուցային կարգի և թէ՛ արարողութիւնների կատարման ուղեցոյցներն էին, որոնք նշում էին իւրաքանչիւր օրուայ ներքին կարգը, թէ՛ ո՛րն էր հերթականութիւնը կատարման համար սահմանուած նիւթերի՝ քարոզների, աղօթքների, շարականների և այլն, յատկապէս սուրբգրական ընթերցումների և, նրանց թուում, Աւետարանների, որոնք զղալիօրէն ստուար թիւ էին կազմում քան միւսները : Ընթերցելի հատուածները նշանակուած էին սկզբի և վերջի բառերով : Գուցէ նրա համար, որ Աւետարանները, ութ ձայների հետ ունեցած իրենց կապակցութեամբ, կարևոր տարր էին հանդիսանում այդ համակարգի կառուցուածքում, տօնացոյցներին յաճախ տրւում էր նաև աւետարանացոյց անունը, և կամ՝ տօնացոյցների խորադրերում երբեմն զերէխոյզ դիրք էր տրուում աւետարանացոյց բառին : Իբրև օրինակ՝ մենք կարող ենք նշել Երևանի Պետ. Մատենադարանից այդպիսի մի քանի ձեռագրեր :

№ 7734բ, որը 1219 թ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Տոյցք Աւետարանի և հրահանկաց» (էջ 356ա - 358բ) :

№ 7534բ, որը 1274-1275 թթ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Աւետարանացոյց» (էջ 278ա - 288ա) :

№ 5453բ, որը ծառընտիր է, ԺԳ դարից, այլ նիւթերի շարքում ունի «Աւետարանացոյց և խրատք ժամակարգութեանց կարգեալ սրբացն» (էջ 189ա - 195բ) :

¹ Հ. Վ. Հացունի, «Պատմութիւն Հայոց աղօթամատոյցին», Վենետիկ, 1965 :

² Ամդ, էջ 243 : Հնում քարոզ էին կաշուում գանձերը (երգեր) :

№ 182ը, որն Աստուածաշունչ է, գրուած 1303-1304 թթ., երկու անգամ ընդօրինակուած ունի «Աւետարանացոյց և այլ խորատգիրն ունի, գրի ձեռքով է, իսկ երկրորդը, որ խորագիր չունի, ԺԵ դարի ընդօրինակութիւն է :

№ 3722ը, որը 1304 թ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Աւետարանացոյց բաւանդակ» (էջ 358ր - 363ա) :

№ 7740ը, որը 1356-1357 թթ. գրուած Աւետարան է, սկզբում ունի «Աւետարանացոյց» (էջ 7ր - 9ա) :

Այս ձեռագրերում աւետարանացոյց կոչուող բնագրերն ուրիշ ձեռագրերում, և ընդհանրապէս, կրում են տօնացոյց անունը :

Սակայն ենթադրելի է, որ սկզբնաբար առանձին եղած լինեն աւետարանացոյցները, իսկ վերևում մեր նշած ձեռագիր օրինակները հաւանաբար տօնացոյցի և աւետարանացոյցի միաձուլման ժամանակաշրջանի նմուշներից են : Ինչպէս ասուեց արդէն՝ այդ տօնացոյց-աւետարանացոյցներում հիմնական տեղը պատոււմ են Աւետարանները. երբեմն նոյնիսկ, օրեր շարունակ, նշուում են միմիայն աւետարանական ընթերցումներն առ հասարակ չի տալիս, ուստի նաև՝ Աւետարանները : Այնտեղ մենք նկատում ենք «Հարց»ներ «Տօնացոյց»ի մէջ մուծելու ձեռնարկումը : Պէտք է այս ձևով ծնունդ առած լինեն նաև մեր մատնանշած տօնացոյց-աւետարանացոյցները՝ «Աւետարանացոյց»ի մուծմամբ «Տօնացոյց»ի մէջ : Տօնացոյց կամ աւետարանացոյց կամ տօնացոյց-աւետարանացոյց կոչուող այս բնագրերը հետզհետէ նիւթերի այլ տեսակների նորանոր ընդգրկումներով աճել են և վերածուել ընդհանուր ուղեցոյցի՝ ամբողջ տարուայ համար և այժմ յայտնի են «Տօնացոյց» միակ անունով³ :

Անկախ վերոյիշեալ հանգամանքներից՝ կարելի է, մեր օրերում, աւետարանացոյց անունը տալ նաև «Տօնացոյց»ի հիման վրայ կազմուած այն մասնակի ուղեցոյցներին, որոնք աւետարանական ընթերցումների յատուկ խմբաւորումների կազմն ու օգտագործման եղանակն են ցոյց տալիս, նշանակելով հատուածների սկիզբը ու վերջը : Այդպիսիներ նախ սկսել են հրատարակուել «Ցուցակ աւետարանաց, ըստ արարածութեանց Հայաստանեայց առաքելական Ս. եկեղեցւոյ» խորագրով՝ ասեմի կոչուած Աւետարանների (Աւետարան տ. տեմի, բոտ իւրաքանչիւր ամսաց յիմանց, ընդ որս և ցուցակ մի յամենայն ամսուր ի ժամ սուրբ պատարագին ընթերցեալ աւետարանաց», տպ. Երուսաղէմ,

³ Տօնացոյցի հրատարակութիւնները բազմաթիւ են. տես, օրինակ, Ռսկան Երևանցու հրատարակութիւնը. «Տօնացոյց տէրունական տօնից», Ամստերդամ, 1669 : Ի դէպ՝ Ոչեմզ որ հետագայում Տօնացոյցի մի քանի հրատարակութիւններ, եւն աւանդութի համաձայն, անուամբերբարում կրում են «Տօնացոյց և Աւետարանացոյց» խորագիրը (Կ. Պոլսի 1701, 1722, 1725, 1740, 1782 թթ. տպագրութիւնները) :

1873 և 1899) *վերջում*⁴. և ապա, «Յուցակ աւետարանաց Հանգստեան, Տաճարի, Իղաբերից, Բժշկութեան և Անդաստանի, քա պաշտին ի կարգաւորութեան հասարակաց աղօթից ըստ ձայնին» *խորագրով, տպագրուել են Աւետարանի մի քանի այլ Հրատարակութիւններ, վերջում*⁵: Այդ *ցուցակներն ունեցել են նաև առանձին Հրատարակութիւններ, որոնց մէջ կան նաև նոր յոււելումներ՝ «հաշիւութեան», «Քառասորեայ գալստեան», «Ս. Զատիկ», «հաշիւերացի» և այլն*⁶:

«Աւետարան ճաշու» *կոչուած Հրատարակութիւններն ըստ էութեան նոյնպէս աւետարանացոյցնէր են, որոնցում լրիւ բնագրով տպագրուած են պատարայի մէջ ընթերցուող բոլոր Հատուածները՝ «Տեղացոյց»ի կարգով, ամբողջ տարուայ Համար: Այդպիսի Հրատարակութիւններ կատարուել են Պետերբուրգում՝ 1786 թ., Թիֆլիսում՝ 1867 թ. և Երուսաղէմում՝ 1868 թ.*⁷:

Այս բոլորն Աւետարանի տարեկան ընթերցումների ուղեցոյցներ են:

Աւետարանացոյց է նաև *Ներսէս Շնորհալու յօրինած մի իւրատեսակ գուցակը՝ «Շարաքակամի աւետարանի, ըստ խորհրդոյ արարչութեան շարականաց, գոր տէր Ներսէս է շինելու» (Երևանի Պետ. Մատենադարանի ձեռ. № 1495, էջ 156ր - 157ա), որն Աւետարանի ընթերցումներ է նշում ըստ օրերի և ըստ տարրեր առթիւների՝ «Վասն կանանց», «Վասն ննջեցելոց», «Վասն պատելութի», «Վասն սովի» և այլն:*

Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ

⁴ Հմմտ. Յ. Ս. Անասեան, «Հայկական մատենագիտութիւն», հտ. Բ., Երևան, 1976, էջ 490, տող 29. էջ 494, տող 10:

⁵ Հմմտ. ամդ, էջ 492, տող 25. էջ 493, տող 28:

⁶ Հմմտ. ամդ, էջ 498, տող 15, 31. էջ 499, տող 3, 9, 16, 31. էջ 500, տող 3, 10, 18:

⁷ Հմմտ. ամդ, էջ 496, տող 33. էջ 497, տող 30. էջ 498, տող 1: